

DE DICHTER EN DE VADER

Over de verhouding van individualiteit en algemeenheid

Cyril Lansink

De ideologie van het individualisme doet in onze tijd veel opgeld, zo zegt men. Het subject mag dan ooit dood verklaard zijn, het individu lijkt springlevend te zijn, getuige de nadruk die gelegd wordt op autonome zelfbepaling, op de stimulering van het vermogen om in een onafhankelijke positie de eigen verlangens en behoeften te ontdekken, te formuleren en te vervullen.

Het is echter geenszins zo dat een bloei van dit individualisme ook die van de individualiteit van het individu zou impliceren. Vreemd genoeg lijkt dit individualisme vaak samen te gaan met een conformisme, dat de individuen niet op een substantiële manier van elkaar doet onderscheiden. Dat ieder zelf zijn kleren mag kiezen, hoeft de nivellerende werking van de mode niet in de weg te staan.

Dat wij allen individuen zijn betekent niet vanzelfsprekend dat wij individueel zijn. In onze gedragingen en handelingen, in ons gebruik van woorden, ja zelfs in het cultiveren van onze persoonlijke eigenschappen en talenten, en in het intieme samenzijn met de geliefde, zijn we 'algemener' dan we doorgaans beseffen. We doen, spreken, beminnen als de anderen en dit niet alleen op onbewaakte ogenblikken, maar de meeste tijd. Het cliché is onze dagelijkse voertaal. Wij behoren tot het 'men', ook al kijken we maar sporadisch TV, lezen we een kwaliteitskrant of een wijsgerig artikel over individualiteit.

De individualiteit van een persoon is dat wat hem onderscheidt van anderen. Ik wil in dit artikel laten zien dat dit echter niet betekent dat individualiteit in een oppositie met algemeenheid gedacht moet worden. Zich onderscheiden van anderen impliceert niet per se zich onttrekken aan of zich losmaken van een algemeen kader (van taal, normen en betekenissen). Ik zal deze these ontwikkelen aan de hand van een discussie met Richard Rorty, die in zijn boek *Contingency, irony and solidarity*¹ te weinig recht doet aan de verhouding tussen individualiteit en algemeenheid. In paragraaf 1 wordt zijn visie op individualiteit, waarvoor 'de dichter' model staat, weergegeven. In paragrafen 2 en 3 wordt naast en tegenover deze visie een andere ontwikkeld, die aan de hand van 'de vader' gestalte krijgt. In de laatste paragraaf wordt met behulp van deze andere visie gepoogd om de dichtertelijke individualiteit

(en haar verhouding tot de algemeenheid) volgens Rorty van kritische kanttekeningen te voorzien.

1 Individualiteit en taal

Richard Rorty kan als één van de denkers beschouwd worden, die proberen de roep om eigenheid te beantwoorden. In *Contingency, Irony and Solidarity* is de individualiteit van het individu een belangrijk thema. Individualiteit wordt nadrukkelijk tegenover de algemeenheid van het gegevene en overgeleverde geplaatst. Het individu dat zichzelf wil worden, moet zich ontworstelen aan de 'common sense' is de grondgedachte, die Rorty leidt. De angst van het individu niet meer dan een copie of replica te zijn (geweest) van anderen (p. 24, p. 29) vormt de achtergrond en het motief voor de preoccupatie van het individu met zijn eigenheid.

Het is volgens Rorty vooral de dichter² voor wie deze angst kenmerkend is, en die het meest bekommerd en het best in staat is om aan deze ontworsteling gestalte te geven. Het dichterlijk genie vormt het paradigma van de individualiteit (p. 24), het voorbeeld bij uitstek van het verlangen om aan de individualiteit recht te doen.

De dichter is de tegenpool van de metafysisch geïnspireerde filosoof. Terwijl het de eerste erom gaat zijn onderscheidenheid van anderen te cultiveren, wil de laatste juist laten zien dat alle individuen in essentie hetzelfde zijn; de filosoof is op zoek naar datgene wat alle mensen met elkaar verbindt in hun verscheidenheid; een verscheidenheid, die niet op zich van belang is. Dit zoeken naar het wezen van de mens, naar "de stempel die op ieder van ons was gedrukt" (p.26), naar iets dat onafhankelijk van historische en toevallige omstandigheden ons zou bepalen, is volgens Rorty kenmerkend geweest voor de metafysische traditie, die het westerse denken heeft beheerst. Hij wijst dit zoeken af, omdat er volgens hem niets is dat ons historische, particulier toevallige zijn zou overstijgen. Zijn held is daarom de dichter, die dit het best begrepen heeft.

De filosoof heeft niet werkelijk oog voor het onderscheidende karakter van het individu. "De particuliere toevalligheden van de individuele levens zijn onbelangrijk" (ibidem) voor hem, ondergeschikt aan het algemene, universele dat de kern vormt van elk menselijk bestaan. Voor de dichter is er echter niets algemeen dat ten grondslag ligt aan zijn particulariteit, deze vormt begin- en eindpunt van zijn dichtende leven. Meer dan een individualisering van deze particulariteit verlangt hij niet, dat wil zeggen de vervanging van het geërfde door het zelfgemaakte.

De dichter individualiseert zich door middel van taal. Dit moet goed verstaan worden : de taal is niet een (uitwendig) instrument waarmee de dichter zijn individualiteit zou weergeven of uitdrukken. De dichter creëert zijn eigen individualiteit met zijn taalscheppende vermogen. Zichzelf worden betekent voor de dichter niet zichzelf vinden, maar zichzelf scheppen met oorspronkelijke metaforen, die niet te herleiden zijn tot een al bestaande functionerende taal, waar 'men' zich van bedient. Het individuele zelf, het 'autos' van de autobiografie, die hij schrijft, bestaat niet al vooraf aan het schrijven, maar is het produkt ervan. In dit perspectief kan de vraag naar zelfkennis niet meer in traditionele termen van ontdekken en vinden beantwoord worden : "Het proces om jezelf te leren kennen, het tegemoet komen aan de eigen toevalligheid, het thuisbrengen van je eigen 'oorzaken', komt overeen met het uitvinden van een nieuwe taal — dat wil zeggen met het uitdenken van enkele nieuwe metaforen." (p. 27)

Wat de dichter verlangt is zeggingsmacht over zijn eigen leven. Hij wil niet het produkt zijn van een verleden, dat hem bepaalde, en waarover hij weinig tot niets te zeggen had, zoals een kind over zijn eigen geboorte. Hij wil dat het verleden, zijn geschiedenis zijn (scheppings)produkt wordt³, het stempel draagt van zijn eigen taal en dan volledig beaamd kan worden. (p. 29 en p. 97) De dichter wil de verwekker van zichzelf, zijn eigen vader zijn. De individualiteit van de dichter moet dan ook in direct verband gebracht worden met het verlangen naar autonomie. Zijn ideaal is "zijn leven in zijn eigen termen te beschrijven" (p. 27) en zo onafhankelijk te zijn van de beschrijvingen, die anderen van hem zullen geven in de taal, die gangbaar is.

Is dit verlangen vervulbaar ? Is het werkelijk mogelijk om zich geheel en al los te dichten van de (taal van de) anderen, de taal van dode, algemeen aanvaarde metaforen, de 'letterlijke' taal ? Rorty zelf geeft een ontkennend antwoord : de zelfcreatie tot een autonoom individu blijft altijd een wijkend ideaal, een project dat niet tot een einde gebracht kan worden. (p. 40) Dit heeft minstens twee redenen. De vernieuwende taal van de dichter kan niet anders dan parasitair blijven. Zijn metaforen duiden weliswaar op een ontsnapping aan de gangbare taal, maar blijven niettemin alleen tegen de achtergrond van deze taal verstaanbaar. De metafoor heeft het gewone woord nodig om niet geheel onbegrijpelijk te zijn. Ook al wil de dichter spreken in een *eigen* taal, taal is en blijft een medium voor communicatie. De dichter kan en wil zich niet aan dit gegeven onttrekken. (p. 41)

Zoals de dichter in verbinding blijft staan met een taaltraditie, die hij tegelijkertijd ook wil ontstijgen, zo staat hij ook altijd al in verbinding met een toekomst, zijn toekomstige lezers, die hem op een eigen wijze zullen opnemen, interpreteren en herschrijven. Als hij een groot dichter is, zullen

zijn metaforen een zachte dood sterven, tot dode metaforen worden, dat wil zeggen een algemeen gedeelde taal, die de bodem zal vormen waaruit volgende dichters hun metaforen op zullen laten bloeien. Zo komt de dichter in een traditie te staan, als een reactie op het oude en materiaal voor het nieuwe. Meer dan "dat zijn metaforische herschrijvingen van kleine delen van zijn verleden deel zullen gaan uitmaken van de toekomstige voorraad van gevestigde waarheden" (p. 42) kan een dichter niet wensen.

De autonome positie, die de dichter beoogt, blijkt zo een onmogelijkheid. De verhouding van de individualiteit van de dichter tot de algemeenheid van de taal blijkt niet zomaar als een tegenstelling gedacht te kunnen worden, zoals in het begin van deze paragraaf werd gesteld. De individualiteit van de dichter blijft in twee richtingen verwijzen naar de algemeenheid, die van het bestaande en van het toekomstige talige kader waarbinnen de mens leeft. De metafysische (onveranderlijke) algemeenheid heeft plaatsgemaakt voor een historische (veranderlijke) algemeenheid.

Het blijft echter toch de vraag of Rorty wel echt recht doet aan deze verhouding. Hoewel hij de onmogelijkheid van autonomie erkent, doet hij het niettemin voorkomen dat het verlangen ernaar kenmerkend is voor de dichterslijke inspiratie. Het is echter de vraag of individualiteit als autonomie wel het ultieme doel van de dichter is. En of algemeenheid voor de dichter niet meer betekent dan het traditionele en toekomstige kader van dode metaforen waaraan hij niet kan ontsnappen.

Ik zal deze vragen in paragraaf 4 opnemen, wanneer ik in het licht van de in paragraaf 2 en 3 te bespreken vormen van individualiteit Rorty's denken dienaangaande kritisch herzie.

2 Individualiteit en lichamelijkeheid

In het volgende zal ik de opvatting van Rorty dat een individu zich van anderen onderscheidt door de vertaling van een overgeleverd geheel van particuliere toevalligheden in een zelfgecreëerd geheel, contrasteren met een andere, die de individualiteit van het individu verbindt met zijn lichamelijkeheid, zijn materialiteit. Dit moet gezien worden als een overgang naar een vorm van individualiteit, waarvoor de vader als paradigma is gekozen, in de volgende paragraaf. De vader van een kind krijgt dan als tegenspeler van de dichter, die zijn eigen vader wil zijn, zijn contouren.

Een dichter herkent men aan zijn taal; deze onderscheidt hem van anderen. In het dagelijkse leven is echter een ander onderscheidingscriterium van meer primair belang: het uiterlijk, de lichamelijke verschijning van een

persoon. Wij zijn in staat een persoon te identificeren op basis van zijn uiterlijke kenmerken. Lopend in een drukke stad zien wij, al is het maar vluchtig, en blijft er maar zelden iemand op het netvlies kleven, verschillende individuen.⁴ De massa blijkt te bestaan uit en uiteen te vallen in zijn kleinste delen.

Als ons een gezicht bekend voorkomt, denken we dat we het al eerder gezien hebben en niet — zeker niet in eerste instantie — dat we een ander zien, die gelijk is aan de vorige. Eeneiige tweelingen en dubbelgangers fascineren in hoge mate, juist omdat ze het gewone patroon van onze perceptie doorbreken.

Zijn lichamelijkeheid maakt iemand al tot een particulier individu dat niet geheel in algemene categorieën gevat kan worden. Dat we elke morgen in de spiegel hetzelfde gezicht zien, is in een zekere zin geruststellend, want het bevestigt ons in onze individuele identiteit. We zouden gek worden als wij onszelf niet meer zouden herkennen. Echter, ik ben niet mijn gezicht, ook al kan ik mezelf niet voorstellen met een ander gezicht. Het lichaam dat me onvervreemdbaar eigen is, wordt tegelijk meestal niet ervaren als iets dat het meest wezenlijke is. De individualiteit van een persoon lijkt echter met het wezenlijke van die persoon verbonden te moeten worden. Het probleem hoe lichamelijkeheid en individualiteit bij elkaar horen, maar niet samenvallen, kan door het volgende voorbeeld verduidelijkt worden.

Een persoon, die van betekenis is voor een ander, zal door deze geïdentificeerd willen worden, zelfs als hij niet direct herkenbaar of zelfs onherkenbaar voor hem is. Veronderstel dat een jongeman hopeloos verliefd is op een alleraardigst meisje. Zij voelt zich echter niet aangesproken en om hem te plagen laat ze haar op haar gelijkende tweelingzus opdraven om in zijn verliefde blikveld te verschijnen. Zij is even schoon en hij te verblind om de subtiele verschillen op te merken. Zal hij erom kunnen lachen als hij erachter komt? Het is niet aannemelijk. Zal hij niet eerder verbijsterd zijn dat zij op wie hij verliefd is, meende haar betekenis voor hem los te moeten maken van haar concrete lichamelijkeheid? Ook al kon hij de twee meisjes niet onderscheiden, toch was het hem niet om het even wie hij zag. Dit zou alleen het geval zijn als hij alleen verliefd zou zijn op haar lichaam. Wanneer hij echter verliefd was op haar dan moet haar gedrag hem duivels overkomen.

De lichamelijkeheid van het meisje valt niet samen met haar betekenis voor de jongeman, maar kan er ook niet van losgemaakt worden. Zo is ook te verklaren dat een minnaar een haarlok van zijn geliefde koestert, hoewel hij beseft dat hij haar haar niet herkennen zal op de vloer van de kapster waar ze net geweest is. En in hetzelfde kader wordt begrijpelijk dat de motieven waarom een moeder het eerste tandje van haar kind bewaart, niets van doen

hebben met de wetenschap dat een mens zelfs als hij door een zwaar ongeval of door een brand onherkenbaar is geworden, geïdentificeerd kan worden via een onderzoek van zijn gebit. Van belang is niet zozeer dat de lichamelijke gestalte, de haarlok of de tand een *teken* van herkenning zijn, maar dat ze toebehoren aan die concrete singuliere onvervangbare individuen, die van betekenis zijn voor de minnaar of de moeder.

De individualiteit, die in verband gebracht wordt met lichamelijkheid kan nu nader bepaald worden. De lichamelijke bepaaldheid van het individu vormt niet (of bijna nooit) de reden om hem te willen identificeren. De materialiteit van de persoon, de uiteindelijke 'harde' grond van zijn identiteit, is (meestal⁵) niet essentieel met betrekking tot het *waarom* van de identificatie : de betekenis, die die persoon heeft. Deze betekenis kan echter ook niet losgemaakt worden van die concrete materialiteit. De haarlok en het tandje zijn niets meer waard wanneer blijkt dat ze niet van de geliefde respectievelijk het kind zijn. Dit betekent dat de betekenis, die in het geding is, geïncarneerd is.⁶ In het geval van een persoon betekent dit dat hij als een geïncarneerde betekenis aan (sommige) anderen verschijnt en precies hierom zich onderscheidt van andere individuen.

3 Individualiteit en betrokkenheid

Op basis van bovenstaande wil ik nu de rortyaanse opvatting van individualiteit, die zich manifesteert in een creatieve omgang met de taal, waarmee een individu zichzelf kan beschrijven, confronteren met de opvatting, die de individualiteit wil verbinden met een betrokkenheid op (individuen opgevat als) geïncarneerde betekenissen. De uitwerking hiervan zal ons op het spoor brengen van een verhouding tussen individualiteit en algemeenheid waar Rorty geen oog voor heeft. Niet de dichter van Rorty blijkt het paradigma van individualiteit, maar veeleer een doodgewone (huis)vader. En het is op basis van diens individualiteit dat we die van de dichtende mens beter kunnen begrijpen. Ik zal dit hieronder plausibel proberen te maken.

De identiteit van een individu krijgt niet alleen vorm door zijn specifieke (zichtbare) lichamelijkheid. Hij is dít individu niet door zijn uiterlijk (alleen), maar meer en op een betekenisvollere wijze door een geheel van identificaties met, betrokkenheden op en/of toewijdingen aan zaken en personen, die van betekenis voor hem zijn.

Het individu, opgevat als een geheel van identificaties, wordt op de eerste plaats bepaald door de *aard* van de 'objecten' (zaken, personen, idealen) waarmee het individu zich verbindt. Het object kan meer of minder

algemeen zijn, meer of minder het object zijn waarmee ook anderen zich op een meer of minder gelijke wijze verbonden weten. Het morele ideaal van de mensenrechten bijvoorbeeld wordt door velen onderschreven. In deze onderschrijving lijken de mensen op elkaar, zij tonen dan eerder waarin ze met anderen overeenkomen, dan waarin hun individuele zelf bestaat.

Het zou te ver voeren om een hele classificatie van 'objecten' op te stellen. Van belang hier is om te constateren dat er ook betekenisvolle 'objecten' zijn die het individu in zijn uniciteit bevestigen. In de verhouding tot een andere persoon wordt dit (waarschijnlijk) het duidelijkst zichtbaar. Als voorbeeld neem ik het vaderschap.

Vader-zijn betekent onvermijdelijk individueel zijn, omdat het altijd een betrekking impliceert met een uniek concreet kind. De betekenis van vaderschap voor dat individu is niet los te maken van de incarnatie van die betekenis in de concrete relatie, die hij met zijn kind heeft. Er is maar één vader van dat kind : de individualiteit van de vader wordt hierdoor gewaarborgd. Hoewel vaderschap *op zichzelf* een algemene categorie is waaronder vele mensen vallen, is het *in concreto* een 'categorie' waarin maar één persoon een plaats heeft.

Individualiteit blijkt verbonden te zijn met onvervangbaarheid van het individu in de betrokkenheid. Dat mensen vervangen worden en kunnen worden door anderen behoeft echter geen betoog. Voetballers worden gewisseld, een zieke dokter wordt waargenomen door een collega, een minister ruimt het veld voor zijn opvolger. Vervangbaarheid in deze zin impliceert dat de mensen in een *functioneel* verband worden gezien. Dit wil zeggen, hoewel ook hier nuanceringen op zijn plaats zijn, dat mensen als middelen beschouwd kunnen worden, die een bijdrage leveren aan een doel. Zij vervullen een rol in een geheel dat ondanks de veranderingen zal blijven functioneren, al zal het wellicht in de wijze waarop zij iets veranderen.

Vaderschap betekent echter *meer* dan de rol van vader spelen, die in principe ook door een ander vervuld zou kunnen worden. Het vaderschap kenmerkt zich door onvervangbaarheid, dat wil zeggen door de intrinsieke band tussen de betekenis ervan en de concrete belichaming van die betekenis in die bepaalde man. Dit betekent echter geenszins dat die man niet een hele gewone vader kan zijn, een vader zoals vele anderen, en zich houdt aan wat algemeen gangbaar is voor vaderschap. Zijn individualiteit hoeft zich niet te tonen in een eigen wijze van vader-zijn. Uniek zijn kan daarom heel goed samengaan met gewoon zijn, algemeen-zijn. Zoals er veel minder gebaren zijn dan individuen en een echt individueel gebaar niet waarschijnlijk is, zo zijn er ook veel minder manieren om vader te zijn dan er vaders zijn en is uniciteit op dat gebied niet voor de hand liggend. Zo kan het dat een persoon in iets

waarin hij zich niet onderscheidt van anderen en de term (vaderschap) waarmee hij zijn identificatie aanduidt zeer algemeen is, wellicht het sterkst aangesproken wordt in zijn onderscheidenheid van anderen.

Op de eerste plaats wordt zo de individualiteit van het zich identificerende individu bepaald door de particuliere aard van het 'object' waarop het individu betrokken is, dat wil zeggen door het gegeven dat dit object geen onafhankelijke of algemene waarde of betekenis heeft, maar allereerst en wellicht zelfs alleen waardevol is voor het individu dat er aan toegewijd is. Op de tweede plaats is de eigenheid van deze betrokkenheid, de *wijze* waarop het individu gestalte geeft aan deze toewijding bepalend voor het individueel-zijn van het individu. Dit aspect van de individualiteit kan wellicht het best omschreven worden als variatie op een thema. Het individu tracht aan een algemene betekenis (bij voorbeeld die van vaderschap) een eigen invulling te geven. Hij ontsnapt niet aan deze algemeenheid, en hij verlangt daar ook niet naar, zoals de dichter van Rorty, maar geeft er een min of meer bijzondere variant van. Het is in de wijze waarop hij een gegeven betekenis, een betekenis, die hij niet zelf bedacht of ontworpen heeft, op zich neemt, en niet in het zich (willen) onttrekken aan deze algemeenheid dat de individualiteit van een individu vorm krijgt.

In tegenstelling tot Rorty, die individualiteit verbindt met de creatieve *ontworsteling* aan de overgeleverde taal, komt nu de nadruk te liggen op de persoonlijke *kleuring* van een overgeleverde, 'aangereikte' betekenis. Hoewel Rorty niet ontkent dat het individuele metaforische spreken van de dichter in een bepaalde zin afhankelijk is van de gegeven, 'letterlijke' taal van de gemeenschap — dit spreken functioneert alleen tegen de achtergrond van een algemeen verstaanbaar spreken —, gaat het hem primair om de ontsnapping aan of bevrijding van het algemene. Het dichterlijk individu heeft het nodig, gebruikt het, parasiteert erop, maar tegelijk wil hij het achter zich laten. In tegenstelling hiermee staat de individualiteit van de vader, die zichtbaar wordt in zijn gewilde 'onderwerping' aan een algemeenheid, een algemene betekenis, waar hij een min of meer eigen invulling aan geeft.

Het verlangen naar autonomie, dat Rorty kenmerkend acht voor de grote dichter, kan dan wellicht anders begrepen worden. Niet meer als het verlangen naar de (onmogelijke) positie van de taalvirtuoos, die zijn in taal geschapen leven wil beoordelen volgens zijn eigen (zelfgeschapen) maatstaven (vgl. p. 97) — dit is de ultieme onafhankelijkheid van anderen —, maar het verlangen van een persoon om in het licht van en onder het 'oordeel' van een niet zelf gecreëerde maatstaf een eigen weg te volgen. Autonomie staat niet meer tegenover heteronomie; ze is geen streven naar onafhankelijkheid, geen

zelfbepaling (door taal), maar een erkenning van afhankelijkheid, een individuele — in de dubbele betekenis van zelf (het individu doet het zelf) en eigen (op eigen wijze) — instemming met heteronomie.

4 Individualiteit, algemeenheid en vreemdheid

Rorty situeert de individualiteit van een persoon in de taal, in een eigen creatieve wijze van spreken en schrijven. (paragraaf 1) Naast deze is een andere vorm van individualiteit geplaatst welke verbonden is met de lichamelijke, de materialiteit, die van de persoon zelf (paragraaf 2) en die van datgene of diegene waarop hij betrokken is (paragraaf 3), en met de eigen wijze van betrokken-zijn (en die zeker niet alleen een talige aangelegenheid is). Hier kan niet op alle verschillende consequenties, die uit deze twee opvattingen voortvloeien, ingegaan worden⁷. Bij wijze van conclusie zal ik slechts trachten om de kritische vraag aan Rorty waarmee paragraaf 1 eindigt, op te nemen. Dit aan de hand van de in de vorige twee paragrafen naar voren gekomen verhouding tussen individualiteit en algemeenheid.

Vaderschap is in voorgaande als paradigma genomen voor de structuur van betrokkenheid, die het individu zijn identiteit geeft. Daarbij werd duidelijk hoe individualiteit niet zozeer tegengesteld is aan algemeenheid, maar dat ze ermee samengaat. Vader-zijn betekent én strikt individueel zijn én algemeen zijn, én onvervangbaar zijn én zijn zoals anderen. Dit is geen simpele nevenschikking: de algemene betekenis van vaderschap kan niet anders geëvoceerd worden dan door concrete vaders. Het is door een individuele opname van de taak van vader-zijn dat er zicht kan komen op wat het betekent om vader te zijn. In het individuele wordt een algemene betekenis zichtbaar, zonder dat dit evenwel iets af zou doen aan de individualiteit van de vader.⁸

In de tweede wijze waarop individualiteit in deze structuur naar voren komt, blijkt opnieuw hoe zij verbonden is met algemeenheid. Individualiteit uit zich als variëren op het gangbare. De één zal meer, de ander zal er minder van afwijken, de één zal zich meer conformeren aan wat passend geacht wordt dan een ander, maar meestentijds blijft het individu binnen het gegeven kader van de cultuurbepaalde betekenissen en wil het ook niet anders. Het individuele toont zich in (de min of meer originele aanvaarding van) het algemene. Het individu is niet van het verlangen vervuld om zich (geheel) van het overgeleverde te bevrijden.

De vraag is nu of het mogelijk is om op basis van bovenstaande Rorty's opvatting over individualiteit, kritisch te herzien. Of specifieker: kan plausi-

bel gemaakt worden dat het aan de hand van de vader ontwikkelde begrip van individualiteit — en de daarmee samenhangende verhouding tot de algemeenheid — meer recht doet aan 'de dichter' dan Rorty's uitleg ?

We hebben gezien dat, hoewel Rorty erkent dat het verlangen naar autonomie, dat de dichter drijft, nooit werkelijk vervuld kan worden, dit verlangen zelf als primaire drijfveer niet door hem ter discussie wordt gesteld. Het is echter juist de vraag of het dít verlangen is dat de dichter motiveert in zijn scheppingen. Dat een dichter bekommerd is om zijn originaliteit, en tracht om in zijn taalcreaties zich te onderscheiden van anderen, hoeft hier niet betwist te worden. Het gaat er echter om of deze originaliteit het uiteindelijke motief is om te dichten, om de werkelijkheid en speciaal het eigen leven vorm te geven met behulp van taal.

In het literaire schrijven is de inhoud van het geschrevene niet los te koppelen van de vorm ervan. Wat de dichter heeft geschreven, is niet eenvoudigweg te vervangen, niet restloos vertaalbaar of parafraseerbaar in een andere taal, een taal van een ander. Het wonderlijke van de taal van de dichter : het 'wat' dat ze uitdrukt kan niet op zich, dat wil zeggen onafhankelijk van het 'hoe' van dat wat ze uitdrukt, beschouwd worden. Dit geeft het geschrevene een eigenstandigheid : het kan niet gereduceerd worden tot zijn inhoud, zijn betekenis, die wellicht door vele anderen beaamd en uitgezgd kan worden. Elke geslaagde literaire creatie bestaat op zichzelf, is 'soverein', is 'individueel'. Het is uniek, ondanks dat het iets kan uitdrukken dat 'algemeen' is. In de termen, die al eerder gebruikt zijn : de betekenis van dichterlijke taal is sterk geïncarneerd.

Deze betekenis is echter niet alleen van de dichter. Wat de dichter evoceert in en door middel van zijn oorspronkelijke taal gaat zijn eigen individuele leven te boven, zelfs als dit leven juist het doel was van deze evocatie ! Rorty erkent dit, maar verbindt er geen verdere conclusies aan met betrekking tot de preoccupatie van de dichter met autonomie als 'telos' van zijn leven. Het spreken van het dichterlijke genie onderscheidt zich immers van dat van een ander particulier individu door zijn culturele werking, door het feit dat het indruk maakt op anderen, en deel uit zal maken van de taal, die voor volgende generaties onontbeerlijk zal zijn. (p. 29) De vernieuwende metaforen van de dichter, die aanvankelijk de overgeleverde algemene taal doorbraken, worden erkend als belangwekkend en krijgen zelf de glans van algemeenheid.

Eerder dan door het verlangen naar autonomie wordt de dichter gekenmerkt door het verlangen naar deze erkenning. Zijn vermogen om aan het overgeleverde algemene te ontsnappen en vernieuwend te kunnen zijn, impliceert geen afkeer van het algemene als zodanig. Integendeel. De dichter

is niet alleen of primair in zichzelf geïnteresseerd. Als dat zo was, waarom zouden wij lezers dan in hem geïnteresseerd zijn en blijven? En omgekeerd: waarom zou een dichter zijn autobiografie (zoals Proust) laten lezen aan anderen als het hem er alleen om te doen zou zijn om samen te vallen met zijn eigen zelfcreatie, om zich narcistisch te kunnen spiegelen in zijn geesteskind? Omdat hij zich in deze zelfgenoegzaamheid nog eens bevestigd wil zien door anderen? Het verlangen naar deze bevestiging zou al een gedeeltelijke ondergraving van zijn streven naar autonomie — de totale onafhankelijkheid van het oordeel van anderen — betekenen.

Maar om deze bevestiging gaat het niet. De dichter verlangt erkenning voor de wijze waarop hij een betekenis evocert in het medium van zijn individuele taal; een betekenis, die hij niet zelf bedacht heeft, en hem als individueel en daarom beperkt zijnde overstijgt.

Dat wij onder de indruk kunnen zijn van de autobiografieën van anderen, is iets wat Rorty benadrukt. Door deze indruk vervolgens te verbinden met het gebruik van deze particuliere verhalen als materiaal voor onze eigen zelfschepingen, verdoezelt hij de reden van deze indruk. Een autobiografie is alleen maar lezenswaardig als ze meer is dan een zelfcreatie, als de particulariteit, die erin tot uitdrukking wordt gebracht ook haar transcendentie oproept. Een dichter is niet groot, omdat zijn taal individueel is, maar omdat hij via deze individualiteit iets weet te zeggen dat hemzelf als die en die particuliere persoon naar de achtergrond doet verdwijnen. Eerder dan dat de taal een intrinsiek medium is voor zijn zelfcreatie, spreekt de taal door de dichter; hij is het medium van een betekenis, die ook voor anderen geldt. De dichter, in zijn autobiografie zijn eigen leven tonend, laat tegelijkertijd iets zien van de betekenis van het menselijk leven als zodanig. Door zo sterk de nadruk te leggen op de ontsnapping aan het algemene keurslijf van de overgeleverde taal, die de dichter beoogt, verliest Rorty uit het oog dat de individualiteit niet zozeer het doel van de dichter is, maar veeleer de noodzakelijke toegang tot een algemene betekenis, tot 'iets' dat ons wat te zeggen heeft — zonder dat dit evenwel een universele, ahistorische waarheid zou moeten zijn.

Het algemene laat zich alleen oproepen (zonder ooit geheel present te kunnen zijn) middels het individuele. De individualiteit is de incarnatie waarlangs we betekenis kunnen vernemen; een betekenis, die niet onafhankelijk van die incarnatie vernomen kan worden, maar die ook niet afhankelijk is van één welbepaalde incarnatie. Dit geldt voor de vader, die in zijn toewijding aan zijn kind, een betekenis van vader-zijn in het licht stelt. Dit geldt voor de dichter, die in de toewijding aan de taal, zijn eigen taal, een betekenis van menselijk leven evocert. Noch voor de dichter noch voor de vader is de individualiteit het doel in de toewijding. De eerste gaat het om schoonheid

en/of waarheid, de tweede om het concrete kind. Voor zover het Rorty alleen of primair om de eigen individualiteit gaat, zal hij geen echte dichter en geen echte vader zijn.

Boven is de individualiteit van de vader verbonden met de eigen wijze van omgang met een algemeen aanvaarde inhoud van vaderschap. Hij varieert op een thema. Hij staat in een traditie waarin vader-zijn een bepaalde betekenis heeft en die hij niet eenvoudigweg kan loochenen. Dit geldt in zekere zin ook voor de dichter, voor wie de taal een traditie vormt waaruit hij zijn eigenheid zal putten. Zoals Rorty heeft laten zien, blijft een oorspronkelijk dichter niet in de traditie staan, maar vernieuwt deze. Zijn individualiteit bestaat niet primair in een variatie op, maar in een uitdaging aan het gangbare spreken. Niettemin kan deze vernieuwing nooit meer dan marginaal zijn. Zelfs de meest oorspronkelijke dichter doet in hoge mate een beroep op een traditie van woordbetekenissen en taalgebruik. Een autonome positie daartegenover is een onmogelijkheid en wordt door hem ook geenszins gewenst: wat de dichter wil zeggen kan niet buiten de gemeenschappelijke taal om geformuleerd worden. Het is juist in de 'dialog' met deze taal dat de eigenheid van de dichter kan weerklinken. Maar dit is ook de reden — en dat is niet iets wat Rorty thematiseert — dat zelfs de eigen taal waarmee de dichter zichzelf in het leven roept hem ook altijd enigszins vreemd blijft. De eigen taal is nooit geheel eigen. De dichter heeft geen perfecte controle over wat hij wil zeggen, omdat zijn taal onvermijdelijk besmet blijft met associaties, connotaties en ingepast wordt in interpretatiekaders van anderen. Dichten betekent dichten voor anderen en dat kan niet anders betekenen dan niet perfect samenvallen met de eigen bedoelingen, met het eigen zelfbeeld. Dat wat de dichter schrijft, zijn autobiografie, wordt opgenomen en geïnterpreteerd door anderen en gaat zo een 'eigen' leven leiden waarin hij zichzelf niet meer geheel hoeft te herkennen. Hoe goed hij ook kan schrijven, hoe oorspronkelijk ook, hij is niet zijn zelfcreatie. In de confrontatie met de lezer, de ander, ontdekt de mens dat hij niet is wat hij zegt of schrijft te zijn, zelfs als deze lezer door 'good will' wordt bewogen.

Wellicht mogen we hieruit een algemene conclusie trekken met betrekking tot de individualiteit: de betekenis van datgene wat een mens individueel doet zijn, blijft hem ook altijd enigszins vreemd. Met het vertrouwde woordje 'ik', waarmee we onszelf aanduiden, weten wij nooit precies en nooit definitief wat we zeggen, en wie we daarmee precies op het oog hebben. Ik — de dichter van mijn leven. Ik — de vader van dit kind. Ik zal niet ontkennen dat er een groot verschil is tussen beide 'ikken', maar geldt niet voor allebei dat zij telkens weer naar een antwoord (van anderen) moeten en zullen blijven

verlangen om te weten wat hun ik-zijn betekent ?*

Noten

*Met dank aan Victor Kal, die een eerdere versie van dit artikel becommentarieerde.

¹Richard Rorty, *Contingency, solidarity and irony*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

²De dichter moet hier niet in enge zin opgevat worden. De dichter is veeleer de naam voor een bepaalde zijnswijze, die in het teken staat van een creatieve zelf(her)schepping. Niettemin blijkt de dichter bij Rorty meestal wel eens schrijver te zijn.

³Proust, die in zijn *A la recherche du temps perdu* zijn eigen verleden herschrijft in eigen termen, is volgens Rorty een eminent voorbeeld van de dichterlijke creatie van het individuele zelf. Zie hoofdstuk 5 van *Contingency, irony and solidarity*.

⁴Het is de vraag of het mogelijk is om individuen te zien louter in hun uiterlijke verschijning. Het suggereert of je het lichamelijke van een persoon onafhankelijk kan beschouwen van de persoon zelf. Zelfs als we door een drukke stad lopen en we niet echt naar de mensen kijken, zien we meer dan lichamen. Anders zou het waarschijnlijk ook niet zo vermoeiend zijn.

⁵Ik schrijf 'bijna nooit' en 'meestal', omdat in de interesse in lichamelijke schoonheid de betekenis, die in het geding is, precies in die lichamelijkheid ligt. Meteen wordt dan echter ook iets anders duidelijk : de interesse in schoonheid kan meestal niet losgemaakt worden van de concrete, onvervangbare lichamelijke gestalte waardoor ze wordt opgeroepen. Om nog eenmaal een verliefde ten tonele te voeren : er is een groot verschil tussen iemand, die verliefd is op de schoonheid van de/een man en die verliefd is op een schone man. Wellicht is het gerechtvaardigd alleen de tweede persoon echt verliefd te noemen.

⁶Ik heb de notie van geïncarneerde betekenis ontleend aan Burms en De Dijn. Zie hun boek *De rationaliteit en hun grenzen*, Assen. Van Gorcum, 1986, onder andere p. 34.

⁷Een belangrijk verschil dat ik hier niet bespreek, en dat een uitvoerige analyse zou vereisen, betreft het werkelijkheids- en mogelijkheidskarakter van respectievelijk de individualiteit, die in vaderschap en in dichterschap wordt uitgedrukt.

⁸Vergelijk dit met het hermeneutische beginsel dat zegt dat een particuliere invalshoek, een 'voooroordeel' een noodzakelijke voorwaarde is om het universele, het algemene te benaderen en te begrijpen. Een traditie, zo zegt Gadamer, is alleen maar verstaanbaar, niet vanuit een verlicht, objectief standpunt, maar door haar te verbinden met een specifieke particuliere, contingente situatie, waarin ze tot uiting komt.

PERSONALIA

Jacques De Visscher is de auteur van *Het verhaal van de kunst* (1990) en publiceerde onlangs een geannoteerde vertaling + commentaar van het essay *De crisis in de cultuur* van Hannah Arendt (Kok Agora, 1995)

Cyril Lansink is werkzaam aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen

Guido Vanheeswijck is de auteur van *Lachen om de wereld* (1994)